

УДК 75.052.071.1(477)“20”Носенко
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/99-2-16>

Вікторія МАЗУР,
orcid.org/0000-0003-1365-7581
кандидатка мистецтвознавства, доцентка,
завідувачка кафедри графіки
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) *mazur_viktoria@ukr.net*

ОЛЕНА НОСЕНКО: СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ХУДОЖНИЦЯ Й ПРОЄКТ З ОПОРЯДЖЕННЯ СВЯТО-МИХАЙЛІВСЬКОГО КАФЕДРАЛЬНОГО СОБОРУ В ЖИТОМИРІ¹

Стаття присвячена творчості Олени Носенко – української художниці, яка зробила вагомий внесок у розвиток сучасного образотворчого мистецтва.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю уточнити критерії, за якими визначають належність митців до українського церковного мистецтва. Зокрема, у сучасній практиці іконописцями часто називають художників, які займалися опорядженням відновлених чи новозбудованих українських храмів. Водночас постає питання про коректність такого підходу.

Позитивною тенденцією сьогодні є залучення професійних художників, архітекторів, реставраторів до участі у проєктах з оздоблення храмів. Значна частина цих фахівців не є випускниками та не пов'язана з традиційними осередками підготовки іконописців, такими як майстерня живопису та храмової культури професора Миколи Стороженка Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури, кафедра сакрального мистецтва Львівської національної академії мистецтв й іконописна майстерня Свято-Успенської Києво-Печерської лаври. Приналежність до згаданих осередків, попри її беззаперечну цінність, не є обов'язковою передумовою залучення художників до храмового опорядження.

Показовим є приклад опорядження Свято-Михайлівського кафедрального собору в Житомирі. У реалізації проєкту розписів взяли участь провідні професійні художники – випускники різних художніх шкіл та напрямів. Художник-керівник робіт Денис Белянський залучив до роботи досвідчених митців, що сформували цілісний художній простір сучасного українського храму. У статті вводиться до наукового обігу ім'я однієї з провідних художниць – Олени Носенко.

Стаття має міждисциплінарний характер і поєднує такі методи наукового дослідження, як аналітичний – для вивчення стану розробки теми; системний – для опрацювання літературних джерел; порівняльний – для визначення авторського стилю Олени Носенко в оздобленні Свято-Михайлівського кафедрального собору в Житомирі.

Ключові слова: сучасне церковне мистецтво, розписи, Олена Носенко, Житомир, Свято-Михайлівський кафедральний собор.

Viktoriya MAZUR,
orcid.org/0000-0003-1365-7581
Candidate of Art History, Associate Professor,
Head of the Department of Graphics, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv
Polytechnic Institute»
(Kyiv, Ukraine) *mazur_viktoria@ukr.net*

OLENA NOSENKO: A MODERN UKRAINIAN ARTIST AND THE PROJECT FOR THE DECORATION OF ST. MICHAEL'S CATHEDRAL IN ZHYTOMYR²

This article focuses on the work of Olena Nosenko, a Ukrainian artist who has made a significant contribution to contemporary visual art.

The relevance of this study lies in the need to clarify the criteria used to define artists' affiliation with contemporary

¹ Досліджувалися лише розписи, розміщені у галереї та притворі храму і створені професійними художниками під керівництвом Дениса Белянського.

² The study included only the murals located in the gallery and porch of the church and created by professional artists under the guidance of Denys Belyansky.

Ukrainian church art. In current practice, the term icon painter is often applied to artists involved in the decoration of restored or newly built Ukrainian churches. At the same time, this raises questions about the appropriateness of such terminology.

A notable contemporary trend is the involvement of professional artists, architects, and restorers in church decoration projects. Many of these practitioners are neither graduates of nor affiliated with traditional institutions for training icon painters, such as the Monumental Painting Workshop named after A. Storozenko at the National Academy of Fine Arts and Architecture, the Department of Sacred Art at the Lviv National Academy of Arts, or the icon-painting workshop of the Holy Dormition Kyiv-Pechersk Lavra. While affiliation with such institutions remains valuable, it is not a necessary condition for participation in church decoration projects.

A telling example is the decoration of St. Michael's Cathedral in Zhytomyr, which brought together leading professional artists with diverse educational and artistic backgrounds. The project's artistic director, Denys Belianskyi, assembled a group of experienced artists who created a coherent artistic space within a contemporary Ukrainian church. This article introduces into academic discourse the name of one of the leading artists involved in the project, Olena Nosenko.

The study is interdisciplinary in nature and combines several research methods: analytical (to examine the current state of research on the topic), systematic (to review relevant literature), and comparative (to identify the distinctive features of Olena Nosenko's artistic style in the decoration of St. Michael's Cathedral in Zhytomyr).

Key words: *modern church art, murals, Olena Nosenko, Zhytomyr, St. Michael's Cathedral.*

Постановка проблеми. У сучасному мистецтвознавстві зростає інтерес до вивчення діяльності митців у контексті українського церковного мистецтва, зокрема до витоків їхньої авторської манери та художніх джерел. Аналіз наукових праць свідчить про відсутність публікацій, присвячених творчості Олени Носенко, а також досліджень розписів Свято-Михайлівського кафедрального собору в Житомирі її авторства.

Актуальність цієї роботи зумовлена необхідністю ввести до наукового обігу художні роботи Олени Носенко, виконані під час опорядження Свято-Михайлівського кафедрального собору в Житомирі. Творчий доробок мисткині потребує належного висвітлення, поглибленого мистецтвознавчого аналізу та подальшого узагальнення.

Олена Носенко є однією з провідних художниць, які працювали над створенням цілісного художнього комплексу розписів притвору та галереї Свято-Михайлівського кафедрального собору в Житомирі. Оздоблення храму належить до найцікавіших явищ у сучасному церковному монументальному мистецтві України. Художня стилістика розписів і мініатюрна точність виконання в поєднанні з індивідуальною мистецькою мовою вирізняються витонченістю та самобутністю.

Творчий доробок Олени Носенко, сформований у процесі роботи під керівництвом Дениса Белянського, є одним із ключових. Вона працювала над розписами протягом усього часу їх реалізації. Це дає підстави порушити питання своєрідності її художньої манери та образотворчого вирішення монументальних творів, а також зумовлює потребу поглибити та доповнити наявні наукові напрацювання.

Аналіз досліджень. Історії Свято-Михайлівського кафедрального собору в Житомирі присвячено праці Миколи Костиці, Григорія Мокрицького

(Костиця & Мокрицький, 1991: 1–32; Мокрицький, 2008: 52–55; Мокрицький, 2014: 89–101).

Серед дослідників сучасних розписів храму варто відзначити відому українську письменницю, мистецтвознавицю, журналістку, викладачку та професорку Ганну Владимирську, яка організує екскурсії до Свято-Михайлівського кафедрального собору в Житомирі. В її монографії «Мандрівка садами Раю» пам'ятка розглядається в контексті світової культурної спадщини. Монографія презентована у межах міжнародного фестивалю «Книжковий арсенал» 2023 р. (Владимирська, 2021: 214). У популяризації пам'ятки активну роботу ведуть громада, настоятель та художники, котрі фільмували окремі процеси створення розписів (Белянський, 2016; Белянський, 2021; Бойко, 2020; Історія Свято-Михайлівський кафедральний собор міста Житомира, 2018; Історія храму. Історія Свято-Михайлівського собору. Свято-Михайлівський кафедральний собор м. Житомира, 2011; Київські художники розмальовують стіни Свято-Михайлівського собору автентичними розписами, 2021; Мацієвський, 2021; Демусь, 2024; Розписи Свято-Михайлівського кафедрального собору м. Житомира, 2018; Стіни Свято-Михайлівського собору продовжують перевтілюватися, 2021; У Свято-Михайлівському соборі показали ескізи майбутніх розписів вартістю 150 тисяч доларів, 2019).

Історія створення сучасних розписів, а також особливості та стилістичний аналіз петриківського розпису в інтер'єрі собору наводяться у статтях і доповідях Вікторії Мазур на міжнародних конференціях (Мазур, 2022: 81–86).

Метою статті є введення до наукового обігу імені сучасної української художниці Олени Носенко. Особлива увага приділяється її участі в художньому опорядженні Свято-Михайлівського кафедрального собору в Житомирі.

Виклад матеріалу. Унікальне оздоблення Свято-Михайлівського кафедрального собору в Житомирі було б нездійсненним без допомоги мецената Юрія Бірюченка (фонд «Духовна освіта») та за духовної і всебічної підтримки настоятеля митрофорного протоієрея отця Богдана (Бойка)³.

Над створенням розписів та іконостаса в різний час працювали професійні художники з Києва. Ідею іконостаса Свято-Михайлівського кафедрального собору в Житомирі втілювали: Д. і Т. Белянські, М. Кіщук, О. Кудрявченко, М. Весельський, Б. Крилов, О. Королюк, В. Одуленко, О. Сидорук. До розписів були залучені: Д. Белянський (керівник проєкту), Т. і М. Белянські та О. Белянський (молодший), О. Возіанов, О. Гуртова, Р. Макієва, О. Носенко, Г. Тищенко, О. Королюк, О. Корнієнко, В. Миргородський, В. Кузін, А. Осадчук, А. Коваленко, П. Каніківська, Г. Андрусенко, А. Паперняк, К. Косьяненко, А. Горчаков, А. Духовична, А. Голуб, В. Дзюба, Д. Капоріков, Н. Гуменюк, Я. Ткачук, О. Кулик (Владимирська, 2021; 214). До робіт також долучені поради Г. Волощук – художниці-реставраторки станкового темперного живопису з Національного науково-дослідного реставраційного центру України, котра надала консультації щодо використання матеріалів і технологій⁴.

Олена Носенко – одна з провідних художниць, які взяли участь в опорядженні Свято-Михайлівського кафедрального собору в Житомирі. Вона розпочала роботу над цим проєктом у 2011 році і працювала над декоративними елементами притвору храму, стелі й південної стіни. Основними її творами стали композиції «Апокаліпсис. Гнів Божий» та «Наруга над Христом. Небесне воїнство».

Олена Носенко народилася в Києві у 1976 році. Становлення її як художниці пов'язане з навчанням у Державній художній середній школі імені Т. Г. Шевченка. Класом, у якому навчалася Олена, опікувався Віктор Троценко, викладач з фахових дисциплін (рисунок, живопис, композиція). Вчитель надавав учням свободу творчості, що позитивно вплинуло на формування художниці та спонукало її до пошуків власного творчого стилю.

Після школи Олена вступила до Національної

академії образотворчого мистецтва і архітектури на театральньо-декораційне відділення живописного факультету (спеціальність: художник театру і кіно). У цей період Олена потрапила до кола винятково талановитих студентів, що мали високий професійний рівень та розвинене художнє мислення. Вона пройшла підготовку в художника-живописця Аркадія Трубникова й художника-графіка, професора НАОМА Володимира Нікітіна, які мали різні погляди на мистецтво, але також підтримували творчу незалежність учнів. Натомість, на її манеру вплинуло навчання в майстерні Олександра Титова й доцента кафедри рисунка Сергія Зорука. Студенти з вдячністю згадують манеру викладання свого наставника керівника майстерні театральньо-декораційного мистецтва НАОМА Олександра Бурліна⁵.

Нині Олена Носенко працює старшим викладачем кафедри комп'ютерних технологій, дизайну та графіки факультету комп'ютерних технологій Державного університету «Київський авіаційний інститут». Творчий доробок мисткині зберігається у приватних колекціях України, Європи та світу. Розпочинаючи кожен новий проєкт (спектакль, фільм) під час навчання, вона ставила перед собою питання: що саме вона створює, прагнучи досягти концептуальної чіткості у кожній роботі. Вона осмислювала задум, стежила за його розвитком, звертала увагу не лише на зміст картини, а й на її цілісність. Такий підхід став визначальним у створенні сцен розписів Свято-Михайлівського кафедрального собору в Житомирі⁶.

Маючи освіту художника-сценографа, вона добре усвідомлювала роль світла у інтер'єрі храму, що сприяло створенню художньої виразності та драматургії, що підпорядковані богословській функції. Розуміння художницею релігійних текстів, ймовірно, пов'язане також із родинним корінням: дід Олени був священником⁷.

Цей підхід співзвучний із принципами добору художників до виконання настінних розписів собору, що запроваджений керівником проєкту Денисом Белянським. Митці працювали з неповторною художньою манерою, розумінням й відповідальним ставленням до творчих робіт у храмі. Художники є випускниками графічних, реставраційних, скульптурних і театральних майстерень. Визначальними були професіоналізм художників,

³ Белянський Д. : [бесіда з художником Денисом Белянським] / спілкувалася Вікторія Мазур. Особистий архів Вікторії Мазур. Київ, 2023. Звукозапис.

⁴ Белянський Д. : [бесіда з художником Денисом Белянським] / спілкувалася Вікторія Мазур. Особистий архів В. Мазур. Київ, 2024. Звукозапис.

⁵ Носенко О. : [бесіда з художницею Оленою Носенко] / спілкувалася Вікторія Мазур. Особистий архів В. Мазур. Київ, 2024. Звукозапис.

⁶ Там само

⁷ Там само

їхня освіченість й розуміння специфіки робіт у храмовому просторі.

Авторству Олени Носенко належить ряд композицій, персонажів й декоративних елементів. Це дослідження зосереджується на композиції «Апокаліпсис. Гнів Божий» (кінець 2019 – весна 2023; розміщена на стіні храму 30 березня 2023 року)⁸ та композиції «Страсті Христові» («Наруга над Христом. Небесне військо», 2013 – 2022), яка завдяки своїй масштабності, цілісності та самостійному виконанню посідає особливе місце у творчості художниці, що вона підкреслює в інтерв'ю⁹.

Для Олени визначальними були загальна композиція, образи героїв, колористичні акценти, що органічно поєднані з ілюструванням тексту Святого Письма й безпомилково ідентифікуються завдяки цитатам (шрифти виконала Оксана Здор у 2022 році)¹⁰. Текст Святого Письма став основою композиції «Апокаліпсис. Гнів Божий», тоді як золоте тло задає загальний тон. Важливою умовою була також наявність зображень і текстур, що поєднують розписи з іконостасом.

Сцена «Апокаліпсис. Гнів Божий» вирізняється синтезом візантійської та української давніх традицій із помітними західноєвропейськими та подекуди орієнтальними впливами. Олена Носенко поєднує засади народного та професійного мистецтва, звертається до українських декоративних мотивів. Олена старанно прописує деталі, поєднує лінійність зі змістовною трактовкою образів. Композиція вирізняється тонким опрацюванням деталей та своєю монументальністю, експресією й зрілістю художньої манери. У творі відчутна увага до кольорових відтінків й м'яке трактування світлотіні.

Звертаючись до образів Страстей Христових, художниця осмислює сучасну історію становлення Української державності. Саме в цій композиції їй вдалося передати історію Небесної сотні, представивши їх у вигляді асоціативних персонажів, що обрамляють сцени Страстей Христових. Таким чином, сюжет з Євангелія набуває актуального звучання. Інші частини Страстей Христових виконані різними групами художників, однак їх

об'єднує єдине композиційне рішення, зокрема петриківський розпис авторства Олени Кулик¹¹. Саме ця стилістична основа зумовила для Олени Носенко необхідність узгодити власну манеру з художньою мовою іншої мисткині – у межах заданого формату обрамлення та спільного колористичного вирішення, побудованого на оранжево-жовто-червоній гамі, характерній для всіх композицій страстного циклу. Долучення традицій петриківського розпису дало змогу підкреслити звернення до глибинних традицій українського народу.

Олена Носенко також була причетна до розроблення концепції та виконання розписів притвору, стелі й інших сцен у галереї. Олена вправно впровадилася з завданням й зуміла створити індивідуальний художній образ у заданих умовах. Вона також продемонструвала здатність працювати в команді колег та однодумців, що є важливим для подібних проєктів.

Висновки. У результаті наукового дослідження у науковий обіг введено ім'я сучасної української художниці Олени Носенко. Встановлено, що одним із ключових чинників успішності проєкту з опорядження Свято-Михайлівського кафедрального собору в Житомирі стало залучення провідних художників із професійною освітою та високим рівнем художньої культури.

Саме такою постаттю є Олена Носенко, що працювала над розписами Свято-Михайлівського кафедрального собору в Житомирі у 2011–2023 роках.

Це значною мірою зумовлено її професійним досвідом. Олена Носенко є професійною художницею, що працює в різноманітних галузях та техніках: кіновиробництво, дизайн сцени, станковий, декоративний, монументальний живопис, графіка, фотографія та digital art. Поєднання академічної підготовки з новітніми досягненнями цифрового мистецтва дало Олені Носенко змогу цілісно осмислити композицію та увявити її розміщення в просторі храму.

Манера Олени Носенко легко ідентифікується, вирізняється неповторністю та аристократизмом, що проявляється у м'яких, плавних контурах, вишуканості декоративних елементів й багатій палітрі кольорів, що асоціативно відсилає нас до опорядження Вірменського собору Львова.

Мистецькі твори Олени Носенко у опорядженні храму заворожують. Окрім вправної техніки її

⁸ Белянський Д. : [бесіда з художником Денисом Белянським] / спілкувалася Вікторія Мазур. Особистий архів В. Мазур. Київ, 2024. Звукозапис.

⁹ Носенко О. : [бесіда з художницею Оленою Носенко] / спілкувалася Вікторія Мазур. Особистий архів В. Мазур. Київ, 2024. Звукозапис.

¹⁰ Белянський Д. : [бесіда з художником Денисом Белянським] / спілкувалася Вікторія Мазур. Особистий архів В. Мазур. Київ, 2024. Звукозапис.

¹¹ Белянський Д. : [бесіда з художником Денисом Белянським] / спілкувалася Вікторія Мазур. Особистий архів В. Мазур. Київ, 2023. Звукозапис.

художня мова вирізняється глибиною метафоричного мислення та філософської рефлексії, історичною спадкоємністю й актуальністю, а також продуманим колористичним вирішенням, що, зберігаючи завершеність кожного твору, водночас органічно вписується в єдиний комплекс розписів.

Досвід Олени актуалізує також питання про доцільність використання сучасних технологій при розписах українських храмів. З огляду на роз-

виток технологій їх використання у церковному сучасному мистецтві є цілком закономірним. Водночас важливо наголосити, що такі інструменти не можуть замінити фахову підготовку художника, який має володіти рисунком, живописом і композицією. Окремо, варто зазначити про те, що у світовій практиці сучасні інтерактивні технології застосовуються під час опорядження храмів. Це потребує додаткового дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Владимирська Г. Мандрівка садами раю. Київ : АДЕФ-Україна, 2021. 214 с. : іл.
2. Костиця М., Мокрицький Г. Церква святого архистратига Михаїла (Михайлівський собор). Житомир : Житомирський вісник, 1991. 32 с.
3. Мазур В. Опорядження Свято-Михайлівського кафедрального собору в Житомирі: мистецькі пошуки та їхня реалізація (на прикладі творчості Олени Кулик). *Збірник наукових праць «Українська академія мистецтва»*. 2022. № 32. С. 81–86.
4. Мокрицький Г. П. Михайлівський собор у Житомирі : Народження. Поневіряння. Воскресіння. *Бізнес-Полісся*. 2008. № 12. С. 52–55.
5. Мокрицький Г. П. Танго з минулим: Неординарні постаті в історії Житомира (історико-краєзнавчі та біографічні ілюстровані есе – дослідження) / ред.–консультант Р. Ю. Кондратюк. Житомир : Волинь, 2014. 416 с. : 600 іл.
6. Белянський Д. Розпис Свято-Михайлівського кафедрального собору м. Житомира : [відео]. *YouTube*. 2016. 16 лют. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=sQ75c6SW1p8> (дата звернення: 20.02.2022).
7. Белянський Д. У Житомирі в Свято-Михайлівському соборі продовжують відновлювати розписи храму : [відео]. *YouTube*. 2021. 7 жовт. URL: https://www.youtube.com/watch?v=rRUUnn4_UDI (дата звернення: 16.04.2023).
8. Бойко Б. Екскурсія Свято-Михайлівським кафедральним собором Житомира : [відео]. *YouTube*. 2020. 11 серп. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=PAvFzkLcLuw> (дата звернення: 06.07.2023).
9. Демусь Ю. Предстоятель ПЦУ Митрополит Епіфаній освятив розписи в Михайлівському соборі у Житомирі. *Перший Житомирський*. 2024. 11 лют. URL: <https://1.zt.ua/news/podiyi/predstoyatel-pczu-mitropolyt-epifanij-osvyatyv-rozpysy-v-myhajlivskomu-sobori-u-zhytomyri-video-ta-foto.html> (дата звернення: 16.02.2024).
10. Історія Свято-Михайлівський кафедральний собор міста Житомира : [відео]. *YouTube*. 2018. 21 лист. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Up5-VcEcaPE> (дата звернення: 26.05.2024).
11. Історія храму. Історія Свято-Михайлівського собору. *Свято-Михайлівський кафедральний собор м. Житомира* : [сайт]. 2011. 31 берез. URL: <http://smk-sobor.org.ua/uk/menutempleshistory.html> (дата звернення: 26.05.2024).
12. Київські художники розмальовують стіни Свято-Михайлівського собору автентичними розписами. *Перший житомирський*. 2021. 6 жовт. URL: <https://1.zt.ua/news/misto/kyuivski-hudozhnyky-rozmalovuyut-stiny-svyatomyhajlivskogo-soboru-avtentychnym-rozpysamy-foto.html> (дата звернення: 26.05.2024).
13. Мацієвський Л. У Житомирі в Свято-Михайлівському соборі продовжують відновлювати розписи храму. *Суспільне Житомир* : [сайт]. 2021. 7 жовт. URL: <https://suspilne.media/zhytomyr/170039-u-zitomiri-v-svato-mihajlivskomu-sobori-prodovzuut-vidnovluvati-rozpisi-hramu/> (дата звернення: 06.07.2023).
14. Розписи Свято-Михайлівського кафедрального собору м. Житомира : [відео]. *YouTube*. 2018. 10 жовт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-fCryBUQRQ4> (дата звернення: 06.07.2023).
15. Стіни Свято-Михайлівського собору продовжують перевтілюватися. *Facebook*. 2021. 30 берез. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=912105759524188> (дата звернення: 01.12.2022).
16. У Свято-Михайлівському соборі показали ескізи майбутніх розписів вартістю 150 тисяч доларів. *Житомир.info* : [сайт]. 2019. 14 лют. URL: https://www.zhitomir.info/news_181502.html (дата звернення: 06.07.2023).

REFERENCES

1. Vladymyrska H. (2021). Mandrivka sadamy raiu [Journey through the gardens of paradise]. Kyiv : ADEF-Ukraine. 214 s. : il. [in Ukrainian].
2. Kostytisia M., Mokrytskyi H. (1991). Tserkva sviatoho arkhystратyha Mykhaila (Mykhailivskiy sobor). [Church of St. Michael the Archangel (Michael's Cathedral)]. Zhytomyr : Zhytomyrskiy visnyk. 32 s. [in Ukrainian].
3. Mazur V. (2022). Oporiadzhennia Sviato-Mykhailivskoho kafedralnoho soboru v Zhytomyri: mystetski poshuky ta yikhnia realizatsiia (na prykladi tvorchosti Oleny Kulyk) [Decoration of St. Michael's Cathedral in Zhytomyr: artistic searches and their implementation (on the example of the work of Elena Kulik)]. Zbirnyk naukovykh prats «Ukrainska akademiia mystetstva». № 32. S. 81–86. [in Ukrainian].
4. Mokrytskyi H. P. (2008). Mykhailivskiy sobor u Zhytomyri : Narodzhennia. Poneviriannia. Voskresinnia [Mikhailovsky Cathedral in Zhitomir: Birth. Wanderings. Resurrection]. Biznes-Polissia. № 12. S. 52–55. [in Ukrainian].
5. Mokrytskyi H. P. (2014). Tanho z mynulym: Neordynarni postati v istorii Zhytomyra (istoryko-kraieznavchi ta biohrifichni iliustrovani ese – doslidzhennia) [Tango with the past: Extraordinary figures in the history of Zhytomyr (local

history and biographical illustrated essays - research)] / red.–konsultant R. Yu. Kondratiuk. Zhytomyr : Volyn. 416 s. : 600 il. [in Ukrainian].

1. 6. Belianskyi D. (2016, Liutyi 16). Rozpys Sviato-Mykhailivskoho kafedralnoho soboru m. Zhytomyra [Painting of St. Michael's Cathedral in Zhytomyr] : [video]. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=sQ75c6SW1p8> (data zvernennia: 20.02.2022). [in Ukrainian].

6. Belianskyi D. (2021, Zhovten 07) U Zhytomyri v Sviato-Mykhailivskomu sobori prodovzhuut vidnovliuvaty rozpysy khramu [In Zhytomyr, in the St. Michael's Cathedral, the church's frescoes continue to be restored] : [video]. YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=pRUUnn4_UDI (data zvernennia: 16.04.2023). [in Ukrainian].

7. Boiko B. (2020, Serpen 11). Ekskursiia Sviato-Mykhailivskym kafedralnym soborom Zhytomyra [Excursion to St. Michael's Cathedral in Zhytomyr]: [video]. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=PAvFzkLcLuw> (data zvernennia: 06.07.2023). [in Ukrainian].

8. Demus Yu. (2024, Liutyi 11). Predstoiatel PTsU Mytropolyt Epifanii osviatyv rozpysy v Mykhailivskomu sobori u Zhytomyri [Primate of the OCU, Metropolitan Epiphany, consecrated the murals in St. Michael's Cathedral in Zhytomyr] Pershyi Zhytomyrskiy. URL: <https://1.zt.ua/news/podiyi/predstoyatel-pczu-myropolyt-epifanii-osvtyatyv-rozpysy-v-myhajlivskomu-sobori-u-zhytomyri-video-ta-foto.html> (data zvernennia: 16.02.2024). [in Ukrainian].

9. Istoriia Sviato-Mykhailivskiy kafedralnyi sobor mista Zhytomyra [History of St. Michael's Cathedral in Zhytomyr] (2018, Lystopad 21) : [video]. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Up5-VcEaPE> (data zvernennia: 26.05.2024). [in Ukrainian].

10. Istoriia khramu. Istoriia Sviato-Mykhailivskoho soboru. Sviato-Mykhailivskiy kafedralnyi sobor m. Zhytomyra (2011, Berezen 31) [History of the temple. History of St. Michael's Cathedral. St. Michael's Cathedral of Zhytomyr] : [sait]. URL: <http://smk-sobor.org.ua/uk/menutemplhistory.html> (data zvernennia: 26.05.2024). [in Ukrainian].

11. Kyivski khudozhnyky rozmalovuiut stiny Sviato-Mykhailivskoho soboru avtentychnymy rozpysamy (2021, Zhovtnia 06) [Kyiv artists paint the walls of St. Michael's Cathedral with authentic paintings]. Pershyi zhytomyrskiy. URL: <https://1.zt.ua/news/misto/kyivski-hudozhnyky-rozmalovuyut-stiny-svyato-myhajlivskogo-soboru-avtentychnymy-rozpysamy-foto.html> (data zvernennia: 26.05.2024). [in Ukrainian].

12. Matsiievskiy L. (2021, Lystopad 07). U Zhytomyri v Sviato-Mykhailivskomu sobori prodovzhuut vidnovliuvaty rozpysy khramu [In Zhytomyr, in the St. Michael's Cathedral, the church's frescoes continue to be restore]. Suspilne Zhytomyr: [sait]. URL: <https://suspilne.media/zhytomyr/170039-u-zitomiri-v-svato-mihajlivskomu-sobori-prodovzuut-vidnovluvat-rozpisi-hramu/> (data zvernennia: 06.07.2023). [in Ukrainian].

13. Rozpysy Sviato-Mykhailivskoho kafedralnoho soboru m. Zhytomyra (2018, Zhovten 10). [Paintings of St. Michael's Cathedral in Zhytomyr] : [video]. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-fCryBUQRQ4> (data zvernennia: 06.07.2023). [in Ukrainian].

14. Stiny Sviato-Mykhailivskoho soboru prodovzhuut perevtilyuvatysia (2021, Berezen 30). [The walls of St. Michael's Cathedral continue to be reincarnated]. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=912105759524188> (data zvernennia: 01.12.2022). [in Ukrainian].

17. U Sviato-Mykhailivskomu sobori pokazaly eskizy maibutnikh rozpysiv vartistiu 150 tysiach dolariv (2019, Liutyi 14). [Sketches of future murals worth 150,000 dollars were shown in St. Michael's Cathedral]. Zhytomyr.info : [sait]. URL: https://www.zhitomir.info/news_181502.html (data zvernennia: 06.07.2023). [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

